

# **Husholdningers valg af fødevarer' - strategier for rationel adfærd**

Artiklen beskriver sammenhængen mellem forbruget af fødevarer og familiens tidspres.

Af Jens Bonke

## **Resumé**

*Gennem de seneste årtier er kvinders deltagelse på arbejdsmarkedet forøget væsentligt, hvilket har givet flere penge og et øget tidspres i mange familier. Det har betydning for adfærden som forbruger og for husholdningsarbejdets omfang og karakter.*

*Der anvendes forskellige strategier til at forøge intensiteten i husholdningsarbejdet, herunder for at kunne spare tid i forbindelse med madlavning og spisning. Vi vil her især se på, hvem der køber færdige fødevarer og spiser ude.*

*Analysen er gennemført ved brug af data om husholdningernes forbrug og tidsanvendelse, idet der er foretaget en normativ kategorisering af fødevarer efter forarbejdningsgrad og pris. Der er anvendt multipel regressionsanalyse såvel som probit-analyse til at forklare sammenhængen mellem socioøkonomiske forhold og udgifter til fødevarer.*

*Som forventet, viser det sig, at såkaldt tidsfattige og pengerige familier bruger forholdsvis flere penge på højt forarbejdede fødevarer incl. udespisning – »convenient«-fødevarer – og færre på mindre forarbejdede fødevarer – »non-convenient«-fødevarer – end tidsrige og pengesfattige familier. For »semi-convenient«-fødevarer er udgifterne næsten ens. Det ser altså ud til, at der generelt er tale om et rationelt valg af fødevarer.*

# **Husholdningers valg af fødevarer' - strategier for rationel adfærd**

Artiklen beskriver sammenhængen mellem forbruget af fødevarer og familiens tidspres.

Af Jens Bonke

## **Resumé**

*Gennem de seneste årtier er kvinders deltagelse på arbejdsmarkedet forøget væsentligt, hvilket har givet flere penge og et øget tidspres i mange familier. Det har betydning for adfærden som forbruger og for husholdningsarbejdets omfang og karakter.*

*Der anvendes forskellige strategier til at forøge intensiteten i husholdningsarbejdet, herunder for at kunne spare tid i forbindelse med madlavning og spisning. Vi vil her især se på, hvem der køber færdige fødevarer og spiser ude.*

*Analysen er gennemført ved brug af data om husholdningernes forbrug og tidsanvendelse, idet der er foretaget en normativ kategorisering af fødevarer efter forarbejdningsgrad og pris. Der er anvendt multipel regressionsanalyse såvel som probit-analyse til at forklare sammenhængen mellem socioøkonomiske forhold og udgifter til fødevarer.*

*Som forventet, viser det sig, at såkaldt tidsfattige og pengerige familier bruger forholdsvis flere penge på højt forarbejdede fødevarer incl. udespisning – »convenient«-fødevarer – og færre på mindre forarbejdede fødevarer – »non-convenient«-fødevarer – end tidsrige og pengesfattige familier. For »semi-convenient«-fødevarer er udgifterne næsten ens. Det ser altså ud til, at der generelt er tale om et rationelt valg af fødevarer.*

## Introduktion

En af de væsentligste forandringer i de seneste årtier har været kvindernes indtog på arbejdsmarkedet. I 60'erne og 70'erne steg antallet af deltidsbeskæftigede kvinder således markant, og i disse år er det især fuldtidsbeskæftigede kvinder, der vinder frem til fordel for deltidsbeskæftigede. For mænd har fuldtidsbeskæftigelse altid været fremherskende, og fleksibiliteten består derfor i mere eller mindre overarbejde eller flere eller færre bibeskæftigelser. Selvom der har været generelle arbejdstidsnedsættelser, og disse især har berørt mænd, er der således ingen tvivl om, at det daglige tidspres i de fleste familier er blevet forøget.

Spørgsmålet er, hvordan husholdningerne har opretholdt og måske ovenikøbet udvidet den økonomiske velstand under disse betingelser. I hvilket omfang erstattes hjemmelavede produkter med markedsgoder, og hvilken rolle spiller en forøget produktivitet i husholdningsproduktionen for dette valg.

For at besvare disse spørgsmål, gengives her resultaterne af en undersøgelse (Bonke, 1992 & 1993) af danskernes udgifter til fødevarer, idet deres økonomiske formåen og tid, såvel som en række andre forhold inddrages i forklaringen. Formålet er at belyse betydningen af familiers forskellige strategier med henblik på at få mest muligt ud af deres økonomiske ressourcer.

## Teori

Ud fra en økonomisk tankegang indebærer produktion af goder anvendelse af knappe ressourcer. Det gælder også madlavning, som foruden viden kræver tid og penge til køb af råvarer. Præferencer for bestemte fødevarer og måltider afgør således allokeringen af disse ressourcer,

som familierne forsøger at få mest muligt ud af, og som de i hvertfald på kort sigt kun råder over i begrænset omfang.

For at analysere valget af fødevarer er det nødvendigt at gøre nogle yderligere forudsætninger. For det første, at sammenhængen mellem de købte fødevarers forarbejdning og deres pris er positiv, og for det andet, at en høj forarbejdning i fødevarerindustrien kompenseres af en lav i husholdningen, og omvendt en høj i husholdningen af en lav i fødevarerindustrien. Det indebærer, at prisen på fødevarer og forarbejdningstid i husholdningen – madlavning – er substitutter. Enten er prisen høj og husholdningsarbejdet relativt kortvarigt, eller også er prisen lav og arbejdet relativt langvarigt.

Husholdningernes produktion kan med andre ord være tids-intensiv og udgifts-ekstensiv, tids-ekstensiv og udgifts-intensiv, eller en mellemting, idet vi taler om en given produktionsmængde og -kvalitet. Husholdningerne kan naturligvis også være intensive såvel som ekstensive med hensyn til anvendelsen af både tid og penge, hvorved der imidlertid er tale om et andet omfang af behovstilfredsstillelse – konsum.

Figur 1. Fødevarer-regimer

Udgifter:	meget små	små	meget store	store
Tid: meget rigelig	A	B	C	D
rigelig	E	F	G	H
lidt	I	J	K	L
meget lidt	M	N	O	P

I figur 1 angiver fødevarer-regime A og P husholdninger med samme konsum men forskellig

fordeling af ressourcerne tid og penge. I regime A vælges en tids-ekstensiv og udgifts-intensiv produktionsmetode, og modsat i regime P, hvor den valgte metode er udgifts-ekstensiv og tids-intensiv. Det betyder, at husholdninger i regime A substituerer udgifter for tid, mens husholdninger i regime P sparer tid ved at købe dyre fødevarer. På lignende vis kan regimerne F og K sammenlignes.

Husholdningers præference for et givet regime antages at afspejle sig i deres udgifter til fødevarer, der kræver mere eller mindre forarbejdning i husholdningen henholdsvis er billigere eller dyrere. Samtlige fødevarer er således inddelt efter disse karakteristika ud fra en normativ betragtning, hvilket resulterer i udgift-intensive og tids-ekstensive fødevarer henholdsvis udgifts-ekstensive og tids-intensive fødevarer, se figur 2.

Figur 2. Klassifikation af fødevarer til hovedmåltid

NON-CONVENIENT	SEMI-CONVENIENT	CONVENIENT
Forarbejdet måltid – ikke-forarb. (kød & fisk) – forarbejdet (forarb. kød & fisk) (kartofler, ris, pasta) (grøntsager) (custard pie)	Delvist-forarbejdet måltid (frosne filér mv)  (forarbejdet kartofler) (konserverede grøntsager, mv) (konserveret frugt)	Fast food (færdigretter, supper)   (færdig desserter)
Tilbehør: – (fedtstof) – (krydderier) – (andet)	Færdig tilbehør (sauce mv)	
		Ude-spisning (bar) (restaurant)

Det antages, at udgifts-intensive og tids-ekstensive fødevarer – »non-convenient«-fødevarer – hører til i regime A, mens fødevarer, der er udgifts-ekstensive og tids-intensive – »convenient«-fødevarer –, henhører under regime P. Andre fødevarer – »semi-convenient« – hører til i de øvrige regimer.

Andelen af en husholdnings samlede for-

brugsudgifter, der anvendes til køb af en given slags fødevarer, anvendes som udtryk for deres præference for disse fødevarer. Også udgifterne i kr. og ører anvendes til dette formål, men da disse udgifter varierer med husholdningens størrelse og sammensætning, foretages en korrektion herfor, således at der bliver tale om enheds-udgifter<sup>2</sup>.

## Resultater

### – udgifter, penge og tid

Udgifterne til fødevarer er vist i tabel 1, og det ses at knap en fjerdedel går til forarbejdede måltider. Tilbehør og udespisning er på hver 7-8 procent, og delvist forarbejdede måltider og fast food på kun 3 procent hver. Sammenlagt beløber udgifterne til disse måltider sig til knap halvdelen af samtlige udgifter til fødevarer. Morgenmad og frokost koster 35 procent, hvor-

af forarbejdede fødevarer udgør knap to-trediede, og endelig beløber snacks og frugt sig til henholdsvis godt 12 og 5 procent af fødevareudgifterne i en gennemsnitlig husholdning i 1987.

Husholdningerne inddeles efter stigende disponibel (enheds-)indkomst<sup>1</sup> – ligeledes korrigeret for familie-sammensætning og størrelse –, og husholdninger i første kvartil – fjerdedel – betegner vi som meget pengefattige, hushold-

Tabel 1. Fordeling af udgifter til fødevarer. 1987.

	Procent udgifter		Enhedsudgifter			
	gns.	st.afv <sup>1</sup>	alle hush.		Hush. udg.>0	
			gns.	st.afv <sup>1</sup>	gns.	st.afv <sup>1</sup>
(N:1395)			kr.	kr.	kr.	kr.
Fødevarekategori:						
– ude-spisning	7.05	1.70	889	2.10	1581	1.43
– fast food	2.85	1.90	382	2.86	643	2.11
– delvist forarb. måltid	3.03	1.05	367	1.23	427	1.07
– forarb. måltid	24.18	0.53	3029	0.80	3120	0.77
– tilbehør	7.52	0.82	851	0.80	897	0.75
– fast frokost/ morgenmad	3.33	2.31	425	3.04	1087	1.74
– delvist forarb. frokost/morgenmad	10.90	0.56	1238	0.68	1263	0.65
– forarb. frokost/ morgenmad	22.81	0.47	2618	0.61	2662	0.59
Snacks						
– biscuits	12.57	0.71	1489	0.88	1563	0.83
– frugt	5.51	1.09	678	1.97	802	1.76
Alle fødevarer			11988	0.48	11988	0.48

<sup>1</sup>Relativ standard afvigelse.

ninger i næste kvartil som pengefattige, husholdninger i tredje kvartil som pengerige, og endelig betegner vi husholdninger i den sidste kvartil som meget pengerige. Der foretages en lignende inddeling efter disponibel tid – 24 timer minus personlig hygiejne og søvn, arbejdstid på arbejdsmarkedet inkl. transport og omsorgstid overfor børn –, og husholdninger i den laveste tids-kvartil betegner vi som meget tidsfattige, husholdninger i den næste kvartil som tidsfattige, husholdninger i den tredje kvartil som tidsrige, og endelig får den sidste tids-kvartil's husholdninger betegnelsen meget tidsrige. Der foretages endvidere en kombination af disse ressourcer, således at vi bl.a. har husholdninger, der er meget pengerige og meget tidsfattige, pengerige og tidsfattige, pengefattige og tidsrige, og meget penge-fattige og meget tidsrige, se tabel 2.<sup>4</sup>

Det viser sig, at enheds-udgifterne til forarbejdede måltider ikke er mindre jo flere penge og mindre tid, husholdningerne er i besiddelse af, hvorimod enheds-udgifterne til delvist-forarbejdede måltider, fast food og udespisning fordeler sig mellem husholdningerne i overensstemmelse med, hvad der skulle forventes. Tabel 2 viser også, at udgifternes relative fordeling på fødevarer fordeler sig i overensstemmelse med husholdningernes ressourcer, selv om der heller ikke her er tale om signifikante forskelle mellem husholdningerne sammenlignet parvis.

Pengefattige og tidsrige husholdninger følger ikke helt dette mønster, da de anvender flest penge på forarbejdede måltider og også relativt mange på udespisning (tabel 2). Dette ændrer dog ikke det generelle billede af økonomisk rationel adfærd, når der købes fødevarer til ho-

vedmåltidet. Det forhold, at meget pengerige og meget tidsfattige husholdninger bruger fire til fem gange mere på udespisning sammenlignet med meget pengefattige og meget tidsrige husholdninger, i.e. regime P og A, understreger dette (se tabel 2).

Det viser sig i øvrigt, at indkomsten betyder mere for enhedsudgifterne til fast food, udespisning og forarbejdede måltider i Danmark end i Sverige, idet vi har beregnet danske indkomstelasticiteter til at være større end tilsvarende svenske (Lindvall, 1989)

### **Fast food og udespisning**

Betydningen af familiestørrelse og sammensætning, og af forskellige produktivitetfaktorer, for valget af fast food og udespisning er undersøgt nærmere vha. regressionsanalyser (Bonke, 1993). Nogle af disse forhold er i øvrigt allerede anvendt indirekte ovenfor, nemlig til at fastlægge familiernes disponible tid.

Der er imidlertid det problem, at ikke alle husholdninger har haft udgifter til disse fødevarer i perioden, registreringen er sket, i.e. problemets omfang fremgår af forskellen i udgifter for alle husholdninger henholdsvis husholdninger med positive udgifter i tabel 1. For at undgå udvalgsskævhed ved kun at analysere adfærden for nogle husholdninger, nemlig dem med positive udgifter, har vi vha. en probit-analyse beregnet skævhedens størrelse, samtidig med sandsynligheden for at en husholdning har haft udgifter til den pågældende fødevarer. En såkaldt bias-correction term er herefter anvendt som variabel i regressionsanalyserne for husholdninger med henholdsvis uden udgifter til fast food, og til udespisning (Bonke, 1993).

På trods af korrektion for husholdningsstør-

Tabel 2. Enhedsudgifter og procentfordeling af udgifter til fødevarer i forskellige husholdninger  
– hovedmåltid – 1987.

Husholdningskategorier <sup>1</sup>	N	Forarb måltid	Delvist forarb måltid	Fast food & ude- spisning	Fast food	Ude- spis- ning
– index –						
Meget pengerige og meget tidsfattige	81	100 (0.89)	124 (1.24)	196 (1.57)	143 (1.89)	219 (1.96)
Pengerige og tidsfattige	90	97 (0.59)	101 (0.86)	78 (1.24)	97 (1.49)	70 (1.77)
Pengefattige og tidsrige	82	104 (0.71)	86 (0.92)	101 (1.37)	95 (1.51)	104 (1.82)
Meget pengefattige og meget tidsrige	96	73 (0.77)	80 (1.04)	41 (2.05)	44 (1.79)	40 (2.84)
Alle husholdninger	1395	100 (0.80)	100 (1.23)	100 (1.72)	100 (2.86)	100 (2.10)
– procent –						
Meget pengerige og meget tidsfattige	81	19.4 (0.63)	3.2 (1.25)	16.7 (1.04)	3.9 (2.03)	12.8 (1.29)
Pengerige og tidsfattige	90	22.9 (0.41)	3.1 (0.78)	7.7 (1.11)	2.6 (1.20)	5.1 (1.65)
Pengefattige og tidsrige	82	25.7 (0.49)	2.7 (0.86)	10.6 (1.30)	2.8 (1.35)	7.8 (1.73)
Meget pengefattige og meget tidsrige	96	23.7 (0.51)	3.4 (0.94)	5.0 (1.65)	1.8 (1.69)	3.3 (2.34)

() relativ standard afvigelse.

<sup>1</sup>Kategorierne svarer til fødevareregimerne P, K, F og A i figur 1.

relse og -sammensætning i fødevarerudgifter og (enheds-)indkomst vil vi her undersøge enlige og par's valg af fødevarer hver for sig.

Tabel 3 viser, at enlige har meget større udgifter til højt forarbejdede fødevarer end par, og at udgifter til fast food og udespisning forklarer denne forskel.

Også udbredelsen af udespisning er størst blandt enlige, idet 63 procent spiste ude i den registrerede periode mod kun 55 procent af parrene, hvorimod lige mange enlige og par havde udgifter til fast food – 60% mod 62%.

Set i et livscyklusperspektiv er der tale om, at sandsynligheden for at spise ude er 41%

Tabel 3. Enhedsudgifter for enlige og par – hovedmåltid – 1987

	non-convenient		semi-convenient		convenient	
	enlige	par	enlige	par	enlige	par
	(N:290)	(N:957)	(N:290)	(N:957)	(N:290)	(N:957)
Måltid	2869 (0.937)	3142 (0.741)	342 (1.319)	381 (1.042)	1843 (1.638)	1067 (1.545)
– fastfood					547 (2.250)	314 (1.636)
– udespisning					1296 (2.093)	752 (2.048)

(relativ standard afvigelse.

større for enlige over 44 år sammenlignet med for enlige under 45 år. Sandsynligheden for at spise ude stiger også med alderen i par, nemlig 2% for hvert år ældre kvinden er (Tabel 4).

Overraskende viser det sig, at der ikke er nogen signifikant forskel i enlige mænds og enlige kvinders udespisning.

Udgifterne til udespisning er aftagende med antallet af børn i par-familier, som er udespisere. Det viser sig, at denne sammenhæng udelukkende kan tilskrives tilstedeværelsen af skolebørn, som altså bevirker mindre udgifter til udespisning. Hos enlige er det omvendt, idet skolebørn her forøger udgifterne til udespisning.

Sandsynligheden for at være udespiser påvirkes kun i parhusholdninger, hvor før-skolebørn forøger sandsynligheden med 29% (tabel 4).

Kvindens tilknytning til arbejdsmarkedet og omfanget heraf, som vi kun ser på for parhusholdninger, har også indflydelse på sandsynligheden for at spise ude. Således bevirker deltidsarbejde 16% større sandsynlighed for udespisning, hvilket kan underbygge teorien om

»transitory income« (Strober, 1977), hvorefter kvinders deltids-indkomst medvirker til at udfylde gabet mellem forbrugsbehov og forbrugsmulighed – mandens indkomst – i livscyklusen. Der er ingen signifikant virkning på sandsynligheden for at spise ude, som følge af kvinders fuldtidsbeskæftigelse.

For udespisere forøges udgifterne hertil, når kvinden er deltids- eller fuldtidsbeskæftiget, men der er ikke tale om signifikante forhold.

Sandsynligheden for at spise ude falder med enliges uddannelsesniveau, og for dem, der spiser ude, falder udgifterne til disse måltider ligeledes med uddannelsesniveaet (tabel 4). For par er der ingen signifikante sammenhænge mellem sandsynligheden for udespisning eller udgifterne hertil og kvindens uddannelsesniveau. Sandsynligheden for at købe fast food stiger derimod med 5% for hver års længere uddannelse, kvinder i parhusholdninger har (tabel 5).

De teknologiske forhold i husholdningsproduktionen har betydning for om man spiser ude eller ej. Således viser det sig, at besiddelsen



Tabel 4. Sandsynlighed for udespisning, og udgifter til udespisning – totrins estimation, 1987.

Forklarende variable <sup>1</sup>	Enlige			Par		
	Sandsynlighed for udespisning		Udespiseres udgifter til udespisning	Sandsynlighed for udespisning		Udespiseres udgifter til udespisning
	T	Marginal effekt	B	T	Marginal effekt	B
	(N:290)		(N:181)	(N:957)		(N:525)
KONSTANT	9.668 <sup>b</sup> (0.380)		71201.00 (0.69)	7.014 <sup>a</sup> (0.297)		605.69 (12.04)
INDKOMST <sup>2</sup>	-0.956 <sup>b</sup> (0.336)	-0.356	-9362.01 (0.64)	-0.866 <sup>a</sup> (0.212)	-0.389	-257.68 (4.66)
KØN	-0.373 (2.013)	(-0.139)	-4568.11 (0.62)			
ALDER <sup>3</sup>	1.095 <sup>a</sup> (0.298)	0.407	13500.00 <sup>c</sup> (0.50)	0.040 <sup>a</sup> (0.181)	0.018	28.48 (1.91)
ANTAL BØRN				-0.056 (2.222)	(-0.025)	-345.42 <sup>c</sup> (0.48)
FØR-SKOLEBØRN	0.919 (0.887)	(0.342)	10634.00 <sup>d</sup> (0.56)	0.639 <sup>c</sup> (0.485)	0.287	360.38 (2.72)
SKOLEBØRN	0.475 (1.539)	(0.176)	4681.79 (0.72)	-0.137 (2.019)	(-0.061)	-590.08 <sup>d</sup> (0.59)
UDDANNELSE	-0.123 (0.797)	(-0.046)	-1485.27 <sup>d</sup> (0.53)	0.028 (2.190)	(0.012)	36.55 (2.22)
DELTIDS-BESKÆFTIGELSE <sup>4</sup>				0.366 (0.645)	(0.164)	481.33 (1.18)
FULD TIDS-BESKÆFTIGELSE <sup>4</sup>				0.174 (1.214)	(0.078)	253.82 (1.33)
MIKROOVN/ OPVASKEMASK	-0.037 (12.436)	(-0.013)		-0.236 (0.624)	(-0.106)	
MIKROOVN			-917.13 (1.26)			-288.53 (1.10)
FRYSER			-863.09 (0.60)			-39.79 (3.97)
OPVASKEMASKINE			-951.14 (1.17)			-149.64 (2.24)
HUSHJÆLP	-1.065 (0.744)	(-0.396)	-13364.00 <sup>d</sup> (0.50)	-0.367 (0.738)	(-0.165)	111.00 (5.34)
RURALISERING	0.312 <sup>b</sup> (0.379)	0.116	3898.54 <sup>d</sup> (0.50)	0.141 <sup>c</sup> (0.430)	0.063	26.00 (7.83)
EJERBOLIG	-0.196 (1.798)	(-0.073)	-2541.87 <sup>d</sup> (0.55)	0.154 (1.245)	(0.069)	115.47 (2.61)
Adj.R <sup>2</sup>			0.1245			0.0927

a,b,c,d signifikant på 0.001, 0.01, 0.05 hhv. 0.1-niveau.

<sup>1</sup>Forklaring af variable, se Bonke (1992).

<sup>2</sup>Logaritmen til forbrugsudgifter minus boligudgifter.

<sup>3</sup>Dummy-variabel (<45år, >44år) og kontinuert variabel.

<sup>4</sup>Kvindens beskæftigelsesomfang, manden er fuldtidsbeskæftiget.

(relativ standard afvigelse).

Table 5. Sandsynlighed for at købe fast food, og udgifter til fast food – totrins estimation. 1987.

Forklarende variable <sup>1</sup>	Enlige			Par		
	Sandsynlighed for køb af fast food	Marginal effekt	Fast fooders udgifter til fast food	Sandsynlighed for køb af fast food	Marginal effekt	Fast fooders udgifter til fast food
	T		B	T		B
	(N:290)		(N:172)	(N:957)		(N:590)
KONSTANT	-2.272 (1.493)		543.62 (18.69)	6.155 <sup>b</sup> (0.326)		-379.96 (19.16)
INDKOMST <sup>2</sup>	0.256 (1.143)	(0.103)	78.69 (8.37)	-0.708 <sup>a</sup> (0.249)	-0.270	-20.59 (58.31)
KØN	-0.399 (1.929)	(-0.161)	422.36 (2.62)			
ALDER <sup>3</sup>	-0.444 (0.722)	(-0.179)	817.59 (1.35)	0.006 (1.090)	(0.002)	-3.05 (3.60)
ANTAL BØRN				-0.081 (1.546)	(-0.031)	-144.18 (1.01)
FØR-SKOLEBØRN	-0.836 (1.018)	(-0.337)	-120.93 (17.60)	0.435 (0.706)	(0.166)	342.71 (2.19)
SKOLEBØRN	-0.098 (7.593)	(-0.039)	-604.61 (1.17)	0.070 (3.935)	(0.026)	76.10 (2.01)
UDDANNELSE	-0.075 (1.209)	(-0.030)	98.28 (2.00)	0.122 <sup>c</sup> (0.499)	0.046	36.66 (5.61)
DELTIDS-BESKÆFTIGELSE <sup>4</sup>				0.100 (2.312)	(0.038)	-33.40 (5.60)
FULD TIDS-BESKÆFTIGELSE <sup>4</sup>				0.017 (11.982)	(0.006)	-15.24 (4.99)
MIKROOVN/ OPVASKEMASKINE	-0.516 (0.914)	(-0.208)		-0.030 (4.786)	(-0.011)	
MIKROOVN			-400.35 (2.74)			159.98 <sup>d</sup> (0.56)
FRYSER			-189.41 (1.43)			98.83 <sup>c</sup> (0.49)
OPVASKEMASKINE			218.17 (5.28)			27.79 (2.45)
HUSHJÆLP	1.049 (0.668)	(0.423)	-1948.38 (1.25)	0.140 (1.855)	(0.053)	17.39 (14.41)
RURALISERING	-0.052 (2.161)	(-0.021)	74.37 (2.22)	0.109 <sup>d</sup> (0.552)	0.042	24.01 (7.84)
EJERBOLIG	0.390 (0.852)	(0.157)	-152.29 (6.46)	0.221 (0.870)	(0.084)	30.46 (12.77)
Adj.R <sup>2</sup>			0.0084			0.0600

a,b,c,d signifikant på 0.001, 0.01, 0.05 hhv. 0.1-niveau.

<sup>1</sup>Forklaring af variable, se Bonke (1992).

<sup>2</sup>Logaritmen til forbrugsudgifter minus boligudgifter.

<sup>3</sup>Dummy-variabel (<45år, >44år) og kontinuert variabel.

<sup>4</sup>Kvindens beskæftigelsesomfang, manden er fuldtidsbeskæftiget.  
(relativ standard afvigelse.

af en mikrobølgeovn og/eller en opvaskemaskine formindsker sandsynligheden for at par spiser ude (tabel 4). Det fremgår også, at udgifterne til fast food er større, når par besidder disse apparater, end når de ikke gør det (tabel 5).

Hushjælp, som er en anden måde at spare tid på, formindsker ligeledes sandsynligheden for udespisning, og for enlige, der spiser ude, formindskes udgifterne hertil, når man har hushjælp. Til gengæld har enlige med hushjælp højere udgifter til fast food end enlige uden hjælp.

Urbanisering af ens omgivelser betyder overraskende, at færre enlige og par spiser ude, og at udgifterne til udespisning for enlige udespisere ligeledes falder. For par er sandsynligheden for at købe fast food også aftagende med urbaniseringsgraden.

Endelig viser det sig, at flere boligejere køber fast food end lejere, og at ejere, der spiser ude, bruger færre penge på dette, end udespisende lejere. Om der er tale om større tidsknaphed blandt ejere og længere afstand til restauranter i parcelhusområder end omkring udlejningsboliger, vides ikke, men at forskellene i valg af fødevarer ikke skyldes indkomstforskelle er der taget højde for, i og med indkomsten indgår som forklarende forhold i analyserne.

Fælles for probit-estimationerne og regressionsanalyserne, som er angivet her, er, at kun en mindre del af variationen i modellerne er forklaret, hvilket må tages i betragtning, når der fortolkes på resultaterne. Datamaterialets kvalitet er formentlig en hovedforklaring, og en forbedring af denne vil derfor være et fremskridt i empiriske analyser af husholdningernes valg af fødevarer.

## Konklusion

I artiklen analyseres omfanget af rationalitet i husholdningers valg af fødevarer ved at konstruere såkaldte regimer, afhængig af deres besiddelse af tid og penge. Det viser sig, at der generelt er tale om rationel adfærd, idet tidsfattige og pengerige husholdninger køber fast food og spiser ude i større omfang end tidsrige og pengefattige husholdninger.

Det viser sig også, at indkomsten betyder mere for enheds-udgifterne (per person) til fast food, udespisning og forarbejdede måltider i Danmark end i Sverige, idet danske indkomstelasticiteter er større end tilsvarende svenske.

Betydningen af familiestørrelse og sammensætning, og af forskellige produktivitet-faktorer, er undersøgt vha. regressionsanalyser, hvor der er korrigeret for den skævhed, der fremkommer som følge af, at ikke alle har udgifter til fast food og udespisning i den undersøgte periode.

Blandt resultaterne kan nævnes,

- at enlige har meget større udgifter til højt forarbejdede fødevarer end par, og at fast food og udespisning forklarer denne forskel,
- at sandsynligheden for at spise ude stiger med alderen hos par,
- udgifterne til udespisning er aftagende med antallet af børn i par-familier, som er udespisere, og at denne sammenhæng udelukkende kan tilskrives tilstedeværelsen af skolebørn,
- at sandsynligheden for at være udespiser forøges med tilstedeværelsen af før-skolebørn
- at deltidsbeskæftigelse blandt kvinder forøger sandsynligheden for udespisning, hvori-mod fuldtidsbeskæftigelse ikke har nogen

- betydning,
- sandsynligheden for at spise ude falder med enliges uddannelsesniveau, ligesom udgifterne til udespisning, mens sandsynligheden for at købe fast food stiger med uddannelsen,
  - at besiddelse af en mikrobølgeovn og/eller en opvaskemaskine formindsker sandsynligheden for at par spiser ude, og at udgifterne til fast food stiger ved besiddelse af disse apparater, og
  - at hushjælp formindsker sandsynligheden for udespisning.

Imidlertid forklares kun en mindre del af valget af fødevarer med disse forhold, hvilket peger på behovet for yderligere undersøgelser på området.

### Summary

*The significant increase in women's participation in the labour market in recent decades has meant higher disposable incomes and shorter disposable time for many households. This is of importance to consumer behaviour and to the scope and character of household work.*

*Various strategies are employed to increase productivity in household work, to save time in connection with meal preparation and eating. The focus here is on who buys convenience foods and eats out.*

*The analysis is based on data on household consumption and time spent, applying a normative categorisation of foods according to level of prepara-*

*tion and price. A multiple regression analysis and a probit analysis have been used to explain the relation between socioeconomic factors and the expenditure on foods.*

*As expected, families poor in terms of time but rich in terms of money spend relatively more money on convenience food and eating out, and less on non-convenience food, than do families who are rich in terms of time but poor in terms of money. For semi-convenience food the expenditure is almost the same. These findings indicate a general rationality behind households' choice of food.*

### Noter

1. Artiklen bygger på resultater fra projektet »Choice of Foods«, hvorfra der foreligger to Working Papers (Bonke, 1992 & 1993), der kan rekvireres hos forfatteren.
2. For en nærmere beskrivelse af denne ækvivalensskala korrektion, se Bonke (1992).
3. For at få et tilnærmet udtryk for en såkaldt »permanent«-indkomst anvendes husholdningens samlede forbrugsudgifter som disponibel indkomst.
4. Da der ikke findes undersøgelser, som både indeholder oplysninger om udgifter til fødevarer og tidsanvendelse, anvendes både data fra Danmarks Statistiks Forbrugsundersøgelse 1987 (Danmarks Statistik, 1992) og data fra Socialforskningsinstituttets tidsanvendelsesundersøgelse fra samme år (Andersen, 1987) i den empiriske analyse.

## Litteratur

Andersen, D.: *Den danske befolknings tidsanvendelse 1987*. København: Socialforskningsinstituttet, Arbejdsrapport. 1987.

Danmarks Statistik: Forbrugsundersøgelsen 1987. Formål, metode og hovedresultater. *Statistiske Efterretninger 1992:1*. 1992.

Bonke, J.: Choice of Foods – allocation of time and money, household production and market services. University of Copenhagen Institute of Economics, *MAPP working paper no. 9*. 1992.

Bonke, J.: Choice of Foods – allocation of time and money, household production and market services, part II, University of Copen-

hagen Institute of Economics, *MAPP working paper no.9*. 1993.

Lindvall, J.: *Expensive time and busy money*. Linköping University. Sweden. 1989.

Strober, M.H.: Wives' labour force behavior and family consumption patterns. *American Economic Association*, 67(1) February. 1977.